

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

1. Ἐνῶ στήν κοινή Νεοελληνική ἡ ἔννοια «ἀλγῶ» ἐκφράζεται μέ πρόταση πού ἔχει τὸ πάσχον μέλος τοῦ σώματος ὡς ὑποκείμενο, π. χ. *μου πονεῖ τὸ κεφάλι—τὸ χέρι—τὸ πόδι*¹, πολλὰ περιφερειακὰ νεοελληνικά ἰδιώματα ἐκφράζουν τὴν ἔννοια αὐτὴ μέ πρόταση πού ἔχει ὡς ὑποκείμενο ἐκεῖνον πού ὑποφέρει, καὶ ὡς ἀντικείμενο τὸ μέλος τοῦ σώματος ὅπου ἐντοπίζεται ὁ πόνος, π. χ. *πονῶ τὸ κεφάλι μου—τὸ χέρι μου—τὸ πόδι μου*. Ἡ χρῆση αὐτὴ συνηθίζεται στοὺς ἐξῆς τόπους:

Ἰμβροσ: *Τί πονεῖς; Πονῶ τὸν κεφάλι μ'—τὸν χέρι μ'—τὸν κουρμί μ'.*

Καπαδοκία (Φάρασα): *Πονῶ τὴν τσιιλία—τὴ ράση μου.*

Κύπρος: *Πονῶ τὴν τσεφαλή μου—τὴν τσιυλιάν μου, Ἐπόνεσεν τὰ μάδκια του, Χάμνα με, Χάρε, ἔπ' τὰ μαλλιά, πονῶ τὴν τσεφαλή μου, Μὲ ἴχως τσεφαλόπονον τὴν τσεφαλήν πονοῦσι*², Ἐπκυα τὰ βυζούδκια της κ' ἐλάλεμ μου «πονῶ τα»³.

Λέσβος: *Γῆ γριγιά τὸν πόνει λάλει* (ἡ γριά ἐκεῖνο πού τῆς πονοῦσε ἔλεγε) παροιμία.

Λυκία (Λιβύσσι): *Πουνοῦ τὸν κεφάλι μου.*

Νίσυρος: *Κι ἂν δὲν μιλω, καρδιὰν πονῶ, κι ἂν δὲν μιλω, σὺ κῶτι.*

Ὁ τρόπος αὐτὸς γιὰ τὴν ἔκφραση τῆς ἔννοιας «ἀλγῶ» παρουσιάζεται καὶ σὲ δημοτικὰ κείμενα τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς, πού δείχνουν ὅτι ἦταν καὶ τότε συνηθισμένος καὶ μάλιστα σὲ εὐρύτερη γεωγραφικὴ ἔκταση ἀπὸ τὴ σημερινή:

Τὸ παιδίον μου, δέσποτα, αἰφνιδίως τοὺς διδύμους αὐτοῦ ἐπόνεσεν. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως *Varia gr. sacra*, σ. 12, *πάτερ, τὸν πόδα μου μου πονῶ, ν' ἀνάβω εἰς τὸν ξενῶνα* Πρόδρο. 3,334α (ἐκδ. Hesselring - Pernot), *ἐπόνεσα τὸν γούργουρον ἐκ τῆς πολυφωνίας* Πρόδρο. 2,612, καὶ *σφίξῃ τὰ μερία του καὶ τὴν καρδιὰν πονέση* Πρόδρο. 3,372.

¹ Ἀλλὰ οὔτε τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς νεωτερισμὸς εἶναι τὸ φαι-

¹) Α. Τζαορτζάνοϋ, Νεοελληνικὴ σύνταξις 1, 125.

²) Λαογραφία 2, 61.

³) Δελτίον Ἰστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. 5, 333.

νόμενο, γιατί παρουσιάζεται καὶ στὴν ἀρχαία Ἑλληνική σὲ χρήση ἀκόμα πιὸ εὐρύτερη: *πονῶν πλευρὰν πικρᾶ γλωχίνι* Σοφ. Τρ. 680, *πέπνηκα κομιδῆ τὴν σκέλη* Ἀριστοφ. Εἰρ. 820, *διατί ποτε ἐν τοῖς ὁδοῖς τῶν μηρῶν τὸ μέσον μάλιστα πονοῦμεν* Ἀριστοτ. Προβλ. 5,20.

Ἐπειδὴ ἡ ἀρχική σημασία τοῦ *πονῶ* ἦταν «κοπιᾶζω», καὶ ἡ σημασία «ἀλγῶ» διαμορφώθηκε ἀργότερα, πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ σύνταξη αὐτὴ τοῦ *πονῶ* ὀφείλεται σὲ ἀναλογικὴ ἐπίδραση τοῦ συνώνυμου *ἀλγῶ*, ἀφότου συνέπεσαν σημασιολογικά. Δηλ. κατὰ τὸ *ἀλγῶ τὰς γνάθους* Ἀριστοφ. Εἰρ. 237, *ὁ ἄνθρωπος τὸν δάκτυλον ἀλγῆ* Πλάτ. Πολιτ. 462d, εἶπαν καὶ *πονῶ τὴν κεφαλὴν* — *τοὺς πόδας* — *τοὺς νεφροὺς*.

Ἡ ἄλλη σύνταξη ποὺ συνηθίζεται στὴν κοινὴ Νεοελληνική: *μοῦ πονεῖ τὸ κεφάλι* — *τὸ χέρι* κ.τ.δ. οὔτε ἀρχαία εἶναι οὔτε κἄν μεσαιωνική. Καὶ ἐπειδὴ παρουσιάζει ἀντιστοιχία μὲ τὴ λατιν. *mihī dolet digitus*, εἶναι πιθανὸ νὰ ὀφείλεται σὲ ξένη ἐπίδραση, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ὅτι διαμορφώθηκε στὴν νέα Ἑλληνική αὐτοτελῶς.

2. Ἐνῶ στὴν κοινὴ Νεοελληνική τὸ ἐπίθετο *γεμάτος* συντάσσε- μὲ ἀπλὴ αἰτιατική, π. χ. *στέρνα γεμάτη νερό, σπῆτι γεμάτο παιδιά, πλατεία γεμάτη κόσμο*, ἢ μὲ ἔμπροσθεν αἰτιατική, π. χ. *ζωὴ γεμάτη ἀπὸ φαρμάκια, στοῦμα γεμάτο μὲ μαλλί*⁴, πολλὰ περιφερειακὰ ιδιώματα τῆς νέας Ἑλληνικῆς συντάσσουν τὸ ἐπίθετο αὐτό, καθὼς καὶ τὰ ῥήματα *γέμω, γεμίζω*, μὲ ἑναρθρη αἰτιατική ποὺ ἐκφράζει τὴν ὕλη ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι γεμάτο κάτι.

Ἡ γεωγραφικὴ ἔκταση τοῦ φαινομένου, ὅσο μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω, εἶναι ἡ ἑξῆς:

Ἀστὺπάλεια: *Γέμει ἢ πλώρη του τοὺς νιούς, τὸ ἢ πρόμνη του κοπέλες*⁵.

Καπαδοκία: *Γεμώννει τα τὸν κόλπον του, κλαίει καὶ παραμένει*⁶.

Κάρπαθος: *Γέμον τὰ ὄντια του τὸ κριάς καὶ τὰ φτερά του τὸ μα⁷, Νὰ κάμναν οἱ σατομπαμποῦλοι μέλι, ὁ κόσμος ἤθελε τὸ γέμει*⁸.

⁴) Α. Τζαοτζάνου, ὅπου παραπ. 1, 89 κ. ἑξ.

⁵) K. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, σ. 341.

⁶) P. Lagarde, Neugriechisches aus Kleinasien, σ. 37.

⁷) Ζωγράφειος Ἀγών 1, 298.

⁸) Ε. Μανωλάκακη, Καρπαθικά, σ. 114.

Κ ῶ ς : Ποῦναι τὰ φυλλοκάρδια της γεμάτα τὸ φαρμάκι⁹.

Νάξος (Ἀπείρανθος) : Μιά γάσσα ἑμάτη τοὶ λίρες, ἓνα πιθάρι ἑμάτο τὸ λάδι, ἑμάτα ἔναι τὰ μόνιλα τῆ σκόνῃ, ἔβγα νὰ δῆ; τὸν οὐρανὸ ποῦναι ἑμάτος τ' ἄστρα.

Ρόδος : Ἐγέμωσάν της ἓνα χεῖπὲν δὲς λίρες¹⁰, σὰ λίμνη λάμνω τὸ νερό, τοὺς φορτακλὸς γεμάτη¹¹.

Σύμη : Ἐγεμε ὁ δράκος τὰ μακριὰ μαλλιὰ.

Δὲν εἶναι ὅμως τῆς νέας Ἑλληνικῆς νεωτερισμὸς ἢ σύνταξη αὐτῆ στὰ παραπάνω ἰδιώματα, ἀλλὰ λείψανο παλαιότερης μεσαιωνικῆς χρήσης, πύ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα, εἶχε τότε γεωγραφικὴ ἔκταση πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ σημερινή:

Κι εἶδαν τοὺς κάμπους ἐκεινοὺς γεμάτους τὰ φουσσάτα Χρον. Μορ. 4710 (ἔκδ. J. Schmitt), καὶ σὺ κοιμᾶσαι εἰς τὸ ψαθὶ καὶ γέμεις καὶ τὰς φθειρας Πρόδρο. 3,79 (ἔκδ. Hesselting - Pernot), (ὁ κόλπος του) τὰ θπέροπυρα γέμει τὰ μανοηλάτα, στὸ ἴδιο 4,12, καὶ βλέπω χαριστάκουλα γεμάτα τὰ χαρτία στὸ ἴδιο 4,30, καὶ σκουτελλίτοι μ' ἔθηκεν γεμάτον τὴν λαπάραν στὸ ἴδιο 4,248, ὁ κόσμος ὅλος γέμει τὴν καὶ πάντες τὴν ἠξεύρουν Λίβιστρο. Ροδ. 571, κοῦπαν ὀρθὴν, ὀλόχρυσον, γεμάτην τὰ δουκάτα Φλώρ. Πλατζ. 1475, ἀλλὰ τὴν δρόσον τῆς φλογὸς τῆς ἐρωτοκαμίνου | τὰ χεῖλη του τὴν γέμουσιν, τὸ σῶμά του τὴν γέμει Κυλλίμ. Χρυσ. 1690 (ἔκδ. S. Lambros), ὁ κάμπους ὅλος ἔγεμεν τὰς τέντας τοῦ φουσσάτου Ἀχιλλ. 375 (ἔκδ. Hesselting), ἀν εὔρης ἄβουλλον ρογὶν νὰ γέμη τὸ ἐλάδι Διήγ. τετραπ. 138 (ἔκδ. Wagner), γομάτες νὰ ἔναι τὰ φλουριά, τὰ κοκκινοχρυσέα Βελισιου. 494 (ἔκδ. Wagner), τὰ ροῦχά του ἔναι ἄτσαλα καὶ γέμουσιν τὴν ψεῖραν Συχλικ. 179 (ἔκδ. Wagner), νὰ γέμουσι τὰ χεῖλη τους τὸ ἄδολον φαρμάκι Περὶ ξενιτ. 81 (ἔκδ. I. Καλιτσουν.), δύσβατον δυσκολόδρομον, νὰ γέμη τὴν πικρίαν Περὶ δυστυχ. 250 (ἔκδ. S. Lambros). Καὶ σὲ κείμενα μεταβυζαντινά: μὰ βλέποντας τῆ θάλασσα τὰ κύματα γεμάτη Ἐρωτόκρ. Β 474 (ἔκδ. Στ. Ξανθοῦδ.), σ' ποιὰν κατοικιὰ πορεύγεται τὲς ἀτζαλιές γεμάτη στὸ ἴδιο Ε 517¹².

⁹) K. Dieterich, ὅπου παραπ. σ. 298. Πβ. καὶ σ. 315.

¹⁰) A. Tsoranakis, Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes σ. 175.

¹¹) A. Βρόντη, τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια, σ. 68.

¹²) Πβ. Ε. Κριαρὰ στὴν Ἐπετηρ. Μεσαιων. Ἀρχείου 1, 35. Ἀπὸ ἀναλογία ἴσως παρουσιάζεται ἢ ἴδια σύνταξη καὶ σὲ ἄλλα ἐπιθέτα συγγενικῆς ση-

Ἀπὸ τὰ μεσαιωνικά αὐτὰ παραδείγματα, ποὺ θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ πολλαπλασιαστοῦν, ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἔναρθη χρήση ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἦταν κυρίαρχη καὶ ἀποκλειστική. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν συμβαίνει. Παράλληλα χρησιμοποιοῦνταν καὶ ἡ ἀναρθη, ποὺ δείχνει ὅτι καὶ οἱ δυὸ τρόποι τῆς συντακτικῆς ἐκφορᾶς τοῦ ἐπιθ. *γέματος* καὶ τοῦ ρ. *γέμω* ἦταν στὸ μεσαίωνα θεμιτοί, καὶ ὅτι ἡ προτίμηση τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τρόπου ὑπαγορεύονταν στοὺς ποιητὰς ἀπὸ λόγους μετρικῆς εὐκολίας. Ἴδου μερικὰ παραδείγματα: *οὐ μὴ ἤνοιγα τὸ ἀρμάριν μου καὶ ἤρρισα ὅτι γέμει | ψωμίν, κρασὶν πληθυντικὸν καὶ θυννομαγειρίαν* Πρόδρο. 4,26, *καὶ τσίκαναν γέμισαν πολλὴν τ' ἀρθούνια μου 'ς τὴν σιράταν* στὸ ἴδιο 4,228, *πολλὰ δάκρυα σὲ γέμισεν καὶ στεναγμούς μεγάλους* στὸ ἴδιο 4,260, *νὰ γέμη ὄλο γράμματα, καὶ ἄκοισε τί ἐλαλοῦσαν* Λίβιστρο. Ροδ. Ε 230 (ἔκδ. Lambert).

Τὸ ἴδιο φαίνεται ὅτι συμβαίνει καὶ στὴ νέα Ἑλληνική. Καὶ ἐκεῖ ποὺ ἐπικρατεῖ ἡ ἔναρθη χρήση δὲν εἶναι ἀγνωστη ἡ ἀναρθη, καὶ ἔτσι οἱ ποιηταὶ μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦν, ἀνάλογα μὲ τὶς μετρικὰς τους ἀνάγκες, καὶ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη, ὅπως δείχνουν τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Κρήτη: *σώπα κι ὁ κόσμος γιαιτρικά καὶ τὰ βοτάνια γέμει*, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια *γέμει ἡ πλώρη του τοὺς νιούς, τὸ ἢ πρύμνη του κοπέλιες*.

Πάντως καὶ οἱ δυὸ συντάξεις εἶναι μεσαιωνικὲς, ὄχι ἀρχαῖες. Ἡ ἀρχαία Ἑλληνική συνέτασσε τὸ ρ. *γέμω* μὲ γενική, π. χ. *πόλις δ' ὀμοῦ μὲν θυμιαμάτων γέμει, | ὀμοῦ δὲ παιάνων τε καὶ στεναγμάτων* Σοφ. Οἰδ. Τύρο. 4, *ἀσυμμετρίας τε καὶ ἀισχροτήτος γέμονσαν τὴν ψυχὴν* Πλάτ. Γοργ. 525α, *εἰς κώμας ἀγαθῶν πολλῶν γεμούσας* Ξεν. Κύρο. ἀνάβ. 4, 6, 17. Ὅταν ἡ σύνταξη μὲ γενική ἄρχισε νὰ ὑποχωρῇ στὴ σύνταξη μὲ αἰτιατική (πβ. *ἀκούω σου — ἀκούω σε*), συντάχθηκε καὶ τὸ *γέμω* μὲ ἀναρθη αἰτιατική, ὅπως παρατηρεῖ ὁ συντάκτης τοῦ Θησαυροῦ «cum accusativo iunxerunt infimae aetatis scriptores», καὶ παραδείγματα τῆς σύνταξης αὐτῆς συναντοῦμε στὸν Μαλάλα 395, 10 (Bonn) *θησανρόν γέμοντα τοιαῦτα ζώδια*, καὶ στὸν Ἰωάννην Μοναχὸν (Anecd. Boissonade, I, 24) *ἐν ἀλαβάστρω γέμοντι ὄξος κ. ἄ.* Ἀπὸ τὴ σύνταξη μὲ ἀναρθη αἰτιατική διαμορφώθηκε ἡ σύνταξη μὲ ἔναρθη, ἴσως ἀπὸ ἐπίδραση ἄλλων συνώνυμων ἐκφορᾶσεων: *τὸ δοχεῖο περιέχει, φυλάσσει, ἔχει μέσα τὸ λάδι καὶ κατ' αὐτὰ — γέμει τὸ λάδι καὶ — εἶναι γεμάτο τὸ λάδι* Μὲ ὅλη τῆς ὅμως τὴ διάδοση ἢ χρῆση αὐτῆ,

μασίας: *περιβολίταιν ἔμορφον τὰ ρόδα φυτεμένον, | γλυκομηλιά μου κόκκινη, τὰ μῆλα φορτωμένη* Ἑρωτοπαίγν. 270 (ἔκδ. Hesselting - Pernot).

δὲν μπόρεσε νὰ σβήσῃ τὴν ἀναρθηρὴ χρῆσιν ἀπὸ παντοῦ, οὔτε στὸ μεσαιῶνα οὔτε σήμερα, ὁπότε πιά περιορίστηκε στὰ περιφερειακὰ ἰδιώματα ποῦ εἶδαμε, ὅπως δὲν μπόρεσε νὰ ἐξαφανίσῃ ἐντελῶς καὶ τὴν ἀρχαία σύντιξιν μὲ γενική, ἣ ὁποία, ἐνισχυμένη καὶ ἀπὸ τὴ λόγια παράδοση, ἀπαντᾷ σποραδικὰ σὲ μεσαιωνικὰ ποιήματα: *καὶ περπατοῦν αἰχμάλωτοι καὶ γέμονν καὶ τῆς ψώρας Βελισαρ. 973, παλάτια... γέμοντα τῶν χαρίτων Ἄκριτ. 56* (ἐκδ. Μηλιαρ.), καὶ στὰ σημερινὰ τραγούδια τῆς Κύπρου: *ἄνθρωπος εἶμαι, Χάροντα, γεμάτος πάσης χάριος*¹⁸.

Ν. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

¹⁸⁾ Πανδώρα 19, 412.